

Przemiany tytułów nabożeństwa drogi krzyżowej w XX wieku

AGNIESZKA SIERADZKA-MRUK*

Droga krzyżowa jest nabożeństwem mającym zmienny tekst, może też być odprawiana w sposób niewerbalny przez rozmyślanie o Męce Pańskiej. Zwykle jednak wykorzystuje się gotowe teksty, które są zamieszczane w modlitewnikach, w osobnych broszurkach, w antologiach dróg krzyżowych, w czasopismach, ostatnio także na stronach internetowych różnych instytucji religijnych.

Nabożeństwo drogi krzyżowej może być odprawiane publicznie – jak wiadomo w kościołach, najczęściej odbywa się to w piątki wielkiego postu, ale też każdy człowiek może odprawiać drogę krzyżową prywatnie.

Zasadniczą częścią materiału badawczego jest ok. 200 tekstów nabożeństwa wydanych od początku XX wieku do chwili obecnej, czyli do 2020 roku (ale dla uzyskania pełniejszego obrazu wzięłam też pod uwagę 25 tekstów starszych – XIX-wiecznych). Koncentruję się zatem na XX wieku, który był okresem szczególnie burzliwych przemian dyskursu religijnego¹. Jak zobaczymy, obserwowane zmiany dotyczą długości tytułu, budowy składniowej,

* <https://orcid.org/0000-0003-3075-1748>, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, Polska, agnieszka.sieradzka-mruk@uj.edu.pl

¹ Zob. na ten temat m.in.: Makuchowska 1994: 107–112; 2008: 283–374; Sieradzka-Mruk 2016: 219–225.

składu leksykalnego, a także funkcji. Tytuły traktuję jako element ramy delimitacyjnej, a zatem jako wchodzące w skład aspektu strukturalnego gatunku drogi krzyżowej (Wojtak 2008: 354)².

Na wstępie warto ustosunkować się do znanej kwestii terminologicznej – czy tytuł należy do metatekstu czy paratekstu? Wiadomo, że twórca terminu „paratekst” Gerard Genette wśród jego przykładów wymieniał właśnie tytuły, podkreślając ich zewnętrżność w stosunku do tekstu właściwego (Genette 1996: 320). Nieostro jednak jawi się u wspomnianego autora odgraniczenie takich bytów od metatekstu definiowanego jako komentarz do tekstu właściwego. Oczywiście jest bowiem, że tytuł też jest rodzajem komentarza. Iwona Loewe z kolei jest zdania, że paratekst nie jest wytworem autora danego tekstu, lecz redaktora, natomiast tytuł zwykle pochodzi od autora, więc ma charakter metatekstowy (Loewe 2007: 24). Należy jednak zauważyć, że sytuacja drogi krzyżowej jest skomplikowana ze względu na to, że najczęściej mamy do czynienia z tekstem anonimowym i nie wiadomo, kto jest twórcą tytułu. Często mamy też do czynienia z mniej lub bardziej swobodnymi parafrazami albo kompilacją innych tekstów. Zatem wspomniane kryterium autora nie może być tu pomocne.

Można się wobec tego zastanawiać, czy w przypadku drogi krzyżowej tytuł należy do właściwego tekstu. W czasie publicznego odprawiania nabożeństwa zwykle tytuł nie jest czytany przez prowadzącego (najczęściej księdza), co wskazywałoby na to, że jest tworem w jakimś sensie zewnętrżnym. Zarazem jednak pamiętajmy, że drogę krzyżową można odprawiać prywatnie. Zdarza się wówczas, że osoba odprawiająca przechodzi od stacji do stacji z modlitewnikiem w ręce – wtedy niewątpliwie czyta także tytuł. Przemawia to za przynależnością tytułu do dzieła, również w przypadku tego rodzaju tekstu, podobnie jak uważano w odniesieniu do dzieł literackich (np. Danek 1980: 9; Markiewicz 1998: 12). Należy zauważyć, że tytuł wpływa na odbiór całego tekstu, podając wskazówki interpretacyjne. Tytuł podający nazwę gatunkową typu *Bajka* nie różni się też pod względem funkcji od zdania metatekstowego typu: *Opowiem wam bajkę*. Z wymienionych powodów sytuowałabym go w obrębie metatekstu. Jest to jednak kwestia dyskusyjna.

² Wykazują one oczywiście również związek m.in. z tematyką, stylem i potencjałem illokucyjnym, co można rozważać w kategoriach wyróżnionych przez M. Wojtak składników wzorca gatunkowego: aspektu poznawczego, pragmatycznego i stylistycznego (Wojtak 2008: 354).

Przez cały XX wiek najczęstszym tytułem było proste określenie genologiczne *Droga krzyżowa* (w badanym materiale nosi go ok. 70 tekstów). Początkowo tytuł ten bywa wzbogacany o synonimiczne objaśnienie: *czyli stacye³ jerozolimskie* lub *czyli stacye Męki Pańskiej* [np. Brewiarzyk]⁴. Najwyraźniej we wcześniejszym okresie nazwa *stacje* (*stacye*) była tak samo (lub nawet bardziej) rozpowszechniona jak nazwa *droga krzyżowa*; świadczą o tym też tytuły z inną kolejnością członów, np. *Stacye Jerozolimskie, czyli droga krzyżowa* [Wadowice 1901]. Sporadycznie występowało też określenie *stacje rzymskie*.

Na początku XX wieku używane były także często bardziej rozbudowane tytuły, np. *Droga Krzyżowa okropnej męki Chrystusa Pana dla Okupu Narodu Ludzkiego krwawemi śladami utorowana przez Stolicę Apostolską Duszom prawowiernym do zbawiennej uwagi w XIV. Tajemnicach podana* [Łuków]. Łatwo zauważyć że tego rodzaju długie tytuły kontynuują ideonimy XVIII- i XIX-wieczne⁵, jak poniższy:

Droga Krzyżowa albo nabożeństwo do męki Chrystusowej na czternaście Stacyi albo miejsc podzielone: To jest od domu Piłatowego aż do Grobu Pańskiego; Temiż samemi Odpustami Które otrzymują nawiedzający miejsca święte w Jeruzalem uprzywilejowane do Kościoła Poznańskiego Franciszkańskiego wprowadzone Roku Pańskiego 1752 [Poznań].

Istniała praktyka wydawnicza, zgodnie z którą wszystkie wyrazy, które znalazły się na stronie tytułowej, umieszczano w jednym wypowiedzeniu⁶ jako powiązane składniowo, co sprzyjało takim tasiemcowym tytułom, jak np.:

Droga Krzyża temi co i w Jeruzalem odpustami od ojców świętych papieżów zbogacona dla pobożnych Chrześcijan w Kościołach braci mniejszych rekolektów prowincyi c.k. Galicyj za pozwoleniem Zwierzchności Duchownej

³ W tytułach przyjmuję ortografię i interpunkcję oryginalną, często różniącą się od współczesnej normy.

⁴ W nawiasach kwadratowych podaję – w formie skrótowej – źródło. Pełny opis umieszczam w wykazie źródeł dołączonym do artykułu.

⁵ Droga krzyżowa w swej klasycznej 14-stacyjnej postaci pochodzi z XVII wieku (Kopeć 1994: 7–34).

⁶ Tu jest to tzw. zawiadomienie (Pisarek 1967: 38).

przez X. M. P. R. G. J. Poprawnie Przedrukowana w Rzeszowie drukiem i nakładem Franciszka Skielskiego, 1844 [Rzeszów].

W tym przypadku nawet miejsce wydania i nazwa wydawnictwa są składniowo połączone z tytułem.

Jak widać, obszerne tytuły często zawierają informacje o odpustach, np.:

Droga Krzyża Jezusowego, to jest nabożeństwo, które kiedy kto nabożnie odprawi, otrzyma odpusty, które otrzymują nawiedzający miejsca święte w Jeruzalem. Tak pozwolili Ojcowie święci Papieże, a osobliwie Ojciec Święty Papież Klemens XII [m.in. Aniół].

Cytowany tytuł występuje w badanym materiale kilka razy w tej właśnie spetryfikowanej postaci. Kilkadziesiąt lat później formuła ta ulega przekształceniu. Dominują wówczas tytuły krótkie, a druga część formuły jest przenoszona do komentarza umieszczonego pod tytułem, jak w przykładzie:

Droga Krzyżowa czyli Stacje Męki Pańskiej.

Kto nabożnie odprawi Drogę Krzyżową, otrzyma te odpusty, które otrzymują nawiedzający miejsca święte w Jeruzalem. Tak pozwolili Ojcowie święci Papieże, a osobliwie Ojciec św. Papież Klemens XII [Zdrowaś].

Widzimy, że tytuły te pełnią funkcje informatywną (poznawczą). Było to uzasadnione, ponieważ na początku XX wieku (a tym bardziej we wcześniejszym okresie) droga krzyżowa nie była jeszcze nabożeństwem znanym wszystkim wiernym. Początkowo tylko kościoły franciszkańskie miały przywilej erygowania stacji (ograniczenie to zniesiono w 1871 roku), upowszechnienie nabożeństwa następowało stopniowo (Kopeć 1994: 17). Jak sprawdziłam, również nie w każdym modlitewniku na początku XX wieku można było to nabożeństwo znaleźć. Dlatego tytuły wyjaśniają w przystępny sposób przebieg obrzędu, jak np.:

Droga Krzyża Jezusa Chrystusa od domu Pilata na Górę Kalwaryi aż do Grobu Świętego, czternaście XIV stacyj w sobie zawierająca [Wilno].

Zarazem jednak często tytuły te pełnią funkcję perswazyjną, rzecz by można: marketingową, jak w cytowanym już przykładzie:

Droga Krzyżowa okropnej męki Chrystusa Pana dla Okupu Narodu Ludzkiego krwawymi śladami utorowana przez Stolicę Apostolską Duszą prawowiernym do zbawiennej uwagi w XIV. Tajemnicach podana [Łuków].

Inny, krótszy nieco przykład:

Droga krzyżowa w 14 stacyach ułożona dla pożytku wiernych [Franciszkanie].

Perswazyjność tych tytułów jest widoczna m.in. w użyciu wyrazów wartościujących, takich jak: *zbawienny, pożytek, prawowierny, pobożny, święty, nabożnie*. Pojawia się także wartościowanie implicytne, m.in. przez użycie przenośni, np.:

Droga Krzyżowa do nieba wiodąca [Berlin].

Innym sposobem ukrytego wartościowania jest odwoływanie się do autorytetu papieża czy świętych, np. św. Leonarda lub św. Alfonsa:

Droga Krzyżowa ułożona przez św. Leonarda de Porto Mauricio, które to nabożeństwo corocznie w kolizeum [sic!] w Rzymie uroczyście się obchodzi [Bochnia].

Interesujący przypadek stanowi kolejny tytuł:

Droga Krzyżowa Zbawiciela świata Jezusa Chrystusa czyli stacye rzymskie podług od stoletnych [Wadowice 1903].

Należy zapewne rozumieć, że redaktor wykorzystał tekst pochodzący sprzed stu lat. Być może to odwołanie do tradycji jest też elementem wartościującym. Obecnie wysoko wartościuje się raczej nowość tekstu, o czym więcej powiemy poniżej.

Warto zauważyć, że długie wielowersowe tytuły przetrwały o wiele dłużej w tym gatunku niż w beletrystyce, zwłaszcza „wysokiej” (por. Markiewicz 1998: 18). W późniejszych czasach – mniej więcej od okresu międzywojennego – tytuły tekstów nabożeństwa stają się krótsze i prostsze (najczęściej jest to po prostu *Droga krzyżowa*). Zapewne zanika potrzeba szczegółowego wyjaśniania, na czym polega to nabożeństwo. Niekiedy jednak również spotykamy określenia wartościujące, np.:

Królewska Droga Krzyża [Szkocja].

Ten sam tytuł nosił zresztą również wcześniejszy zbiorcik 12 dróg krzyżowych [Tomanek, Trombala].

Również w okresie międzywojennym i później pojawiają się niekiedy pewne warianty⁷ nabożeństwa, na początku jako pojedyncze przypadki. Tytuły tych tekstów wyrażają pewne szczególne intencje, formy wypowiedzi albo wskazują na szczególną grupę odbiorców. Przykładowo tytuł *Przez Golgotę ku udoskonaleniu* [Kiersnowski] podkreśla dominującą intencję dydaktyczną (jako rodzaj nakłaniającego aktu mowy), tytuł (a właściwie tutaj podtytuł) *Za konających* – podkreśla intencję modlitewną [Konających]. Z kolei tytuły: *Droga Krzyżowa dla kapłanów* [Kapłanów] i *Droga krzyżowa dla dusz wewnętrznie cierpiących (w duchu wynagrodzenia)* [Agn.] – wskazują na różne grupy odbiorców, ten ostatni tytuł – również na intencję. Interesujący tytuł *Rozmowa młodej duszy z Chrystusem. Droga krzyżowa* mówi o adresatach, a także o nietypowej formie wypowiedzi – jest to wirtualny dialog młodego człowieka z Jezusem [Rozmowa].

Po Soborze Watykańskim II wspomnianych wariantów alternacyjnych pojawia się bardzo dużo, zapewne w związku z soborowym hasłem *aggiornamento* – dostosowania Kościoła do nowych czasów⁸. Istnieją przede wszystkim nabożeństwa przeznaczone dla różnych grup odbiorców i dostosowane do różnych sytuacji komunikacyjnych. Przyjrzyjmy się tytułom: *Droga krzyżowa dla młodzieży o trzeźwość narodu polskiego* [Trzeźwość], *Droga krzyżowa z udziałem dzieci* [Cierpicka], *Droga krzyżowa męża i ojca* [Męża], *Droga krzyżowa żony i matki* [Żony] – należy tu widzieć analogię do kazań stanowych.

Są także teksty dla ludzi znajdujących się w specyficznych sytuacjach życiowych, np. *Droga krzyżowa dla cierpiących* [Jura], *Droga krzyżowa chorego* [Chory]. Jeśli porównamy konstrukcję tytułu *droga krzyżowa (dla kogo)* i *droga krzyżowa (kogo)*, to zapewne drugi z nich ma podkreślać duchową aktywność uczestników. Konstrukcje takie stosuje często ks. Tomasz Ważny, który napisał szczególnie dużo tekstów przeznaczonych dla różnych typów odbiorców [Ważny; Chory]; wśród nich znajdują się też np. *Droga krzyżowa bezrobotnego* [Bezrobotny] i *Droga krzyżowa człowieka, który ma władzę...* [Władza].

⁷ W terminologii M. Wojtak są to tzw. warianty alternacyjne (Wojtak 2008: 347).

⁸ Więcej na ten temat: Sieradzka-Mruk 2016: 219–225. O posoborowych wariantach nabożeństwa: Sieradzka-Mruk 2014: 309–316.

Płaszczyzny nadawczo-odbiorczej dotyczą również tytuły tekstów przeznaczonych dla rozmaitych środowisk, jak *Akademicka Droga Krzyżowa ulicami starego Krakowa* [Chmiel] czy *Korporacyjna droga krzyżowa* [Stryczek].

Niekiedy okazuje się, że zawężenie do konkretnej grupy adresatów jest pozorne. Intrygując może tytuł *Droga krzyżowa dla obrażonych na Kościół* [Piotrowski], okazuje się jednak, że to nie jest wbrew pozorom ograniczenie adresatów do pewnej grupy, ale raczej poszerzenie ich kręgu, sądząc po wstępie:

[...] na przestrzeni wieków wypracowano takie nabożeństwo, które posiada wymiar uniwersalny. Wszystkie inne są jakby zarezerwowane wyłącznie dla wierzących... To jedno jest dla wszystkich. [...] Droga świętych i grzeszników [...] [Piotrowski 2008: 9–10].

Sam tekst drogi krzyżowej nie pokazuje obrazu odbiorców jako szczególnych przeciwników Kościoła, może raczej ludzi niezbyt gorliwych w praktykach religijnych, zatem tytuł jest raczej chwytem marketingowym, mającym wzbudzić zainteresowanie. Podobnie ma się rzecz z tytułem *Droga krzyżowa I* [Konformistów] – tekst jej mówi, że każdy z nas jest w jakiejś mierze konformistą, a nie że jest przeznaczona dla jakiejś szczególnej grupy (konformistów).

Interesujące są tytuły z połączeniami *Droga krzyżowa z...* (z kim?), np.: *Droga krzyżowa z Maryją* [Maryja], *Droga Krzyżowa „z polskimi Świętymi”* [Święci], *Droga krzyżowa z Janem Pawłem II* [Duda], *Droga krzyżowa (w zjednoczeniu ze św. Bratem Albertem)* [Albert], *Z ojcem Maksymilianem śladami męki Jezusowej* [Żołnierczyk]. Z punktu widzenia struktury tematycznej osoby te są również dodatkowym tematem rozważań. Związek wyrazowy *Droga krzyżowa z...* sugeruje jednak także pewien rodzaj współuczestnictwa świętych osób w nabożeństwie. Przejawia się to m.in. w apostrofach do nich skierowanych, a zatem w umieszczeniu ich w grupie adresatów tekstu. Niekiedy pojawiają się też cytaty z pism świętych, które z kolei sytuują taką osobę wśród nadawców (współautorów) rozważań. Tytuły takie mówią więc o przedstawionej sytuacji komunikacyjnej, a jednocześnie dotyczą aspektu tematycznego.

Charakterystyczną cechą wielu nowych tekstów dróg krzyżowych jest pojawienie się obok głównego tematu męki Pańskiej dodatkowego wyraźnie wyodrębnionego tematu. O wprowadzeniu takiego dodatkowego tematu mówią zwykle tytuły, np.: *Droga wiary, nadziei i miłości* [Nadzieja], *Droga krzyżowa*

Prawdy [Prawdy]. Wyraźnie na ów dodatkowy temat wskazują tytuły, w których nazwa gatunkowa *droga krzyżowa* występuje w związku składniowym z wyrażeniem przyimkowym opartym na przyimku *o* (*o kim?*, *o czym?*), np.: *Droga krzyżowa o krzyżach i kapliczkach przydrożnych* [O krzyżach], *Droga krzyżowa o uczynkach Bożego miłosierdzia co do duszy i ciała* [O uczynkach], *Droga krzyżowa o współwinie, strachu i obojętności* [Współwina].

Pewna grupa tytułów, wprowadzając nowy temat, podkreśla jednocześnie modlitewny charakter nabożeństwa. Modlitwa odgrywa w drodze krzyżowej ogromną rolę. Jest to swoisty makroakt mowy (Makuchowska 1998), będący składnikiem nadrzędnego makroaktu tego nabożeństwa. Przyjrzyjmy się tytułom: *Modlitwa o pokój* [Pokój], *Modlitwa o mądrość* [Mądrość], *Droga krzyżowa w intencji trzeźwości narodu* [Korża], *Za tych, co ustają w drodze* [Ustają], *Droga krzyżowa o zjednoczenie chrześcijan* [Zjednoczenie], *Prośba o łaskę dobrego wykorzystania starości* [Starość]. Droga krzyżowa jest więc niekiedy traktowana jako hiponim modlitwy, co widać także w zwrocie *modlić się drogą krzyżową* [Solak]. We wszystkich wymienionych przypadkach chodzi o modlitwę prośby, zatem prośba jest tu najbardziej wyeksponowanym aktem mowy. Z kolei inne akty znajdują odzwierciedlenie w tytułach: *Droga krzyżowa z uwielbieniem Jezusa obecnego w świecie* [Uwielbienie], *Droga krzyżowa przepraszająca* [Przepraszająca].

W badanym materiale pojawia się grupa dróg krzyżowych przeznaczonych na różne specjalne okazje lub do odprawiania w specjalnych okolicznościach, jak: *Rekolekcyjna droga krzyżowa* [Fedorowicz], *Droga Krzyżowa na Pierwszy Piątek Miesiąca* [Pierw. Pt.] czy najnowsza *Droga krzyżowa epidemii* [Węgrzyniak]. Tytuły zapowiadają tu szczególną sytuację komunikacyjną lub modyfikację potencjału illokucyjnego, a zatem odnoszą się również do aspektu pragmatycznego. Niektóre z tych tekstów przygotowujących do spowiedzi formułują liczne pytania, na które uczestnicy powinni sami sobie odpowiedzieć, stąd także tytuł *Droga krzyżowa (z rachunkiem sumienia)* [Rachunek]. Można powiedzieć, że w tym przypadku mamy do czynienia z wariantem adaptacyjnym gatunku mowy.

Współcześnie pojawia się wyraźnie potrzeba indywidualnego nazwania tekstu, jego precyzyjnej identyfikacji wśród innych podobnych, nawet jeśli nie mamy do czynienia z wariantem alternacyjnym czy adaptacyjnym. Wiąże się to z rozwojem rynku wydawniczego oraz Internetu, dzięki czemu mamy łatwy dostęp do znacznej liczby tekstów i łatwo je też ze sobą pomylić.

Pewna grupa tytułów podkreśla cechy aktualności i nowości, a także niezwykłości: *Droga krzyżowa naszych czasów* [Katolo], *Droga Krzyżowa Trzeciego Tysiąclecia* [Trzec. Tys.], *Droga Krzyżowa X. Nowe stacje* [Nowe], *Miłość, która zaskakuje* [Dziewiecki], *Od zwyczajności do nadzwyczajności* [Buryła], *Poznać głębię tajemnicy* [Tajemnica], *Odgadnąć krzyż⁹. Drogi krzyżowe* [Świerzawski], *W znaku ukryte wydarzenie¹⁰* [Świerzawski: 213], *Czternaście stacji inaczej* [Świerzawski: 154]. Leksyka taka, jak: *nowy, inaczej, zaskakiwać, nadzwyczajność, odgadnąć, tajemnica, ukryty*, niejako obiecuje czytelnikom, że w czasie odprawiania nabożeństwa doświadczą czegoś nowego. Można tu widzieć implicytne wartościowanie oparte na konotacjach wymienionych leksemów.

Niektóre tytuły z kolei wskazują na procesualny charakter nabożeństwa – to, że wspomina się w nim pewien ciąg wydarzeń, np.: *Przez mękę do zmartwychwstania* [Wincencja], *Przez śmierć do zmartwychwstania* [Fornal]. Chodzi tu nie tylko o drogę Jezusa, ale także o drogę życia ludzkiego; jest to częste ujęcie w tym gatunku (podobnie było w cytowanym wcześniej tytule *Droga krzyżowa do nieba wiodąca* [Berlin]).

Mamy też grupę tytułów opartych na cytacie, przeważnie z Biblii: *Jeśli ziarno pszenicy nie obumrze...* [Koloseum], *Panie, przymnóż nam wiary* [Wiara], *Miłujcie się wzajemnie* [Miłujcie], *W Jego ranach jest nasze zdrowie* [Zdrowie], *Wstanę i pójdę do Ojca* [Gorzandt]. Tu także jest zawarte wartościowanie, ale nie wprost, tylko przez przywołanie autorytetu Biblii. Ponadto odbiorca powinien odkryć źródło cytatu i użyć go jako wskazówki do interpretacji tekstu. Przykładowo pierwszy tytuł kieruje uwagę na zagadnienie ofiary czy poświęcenia, drugi – na problem wiary. Taki tytuł jest więc pewnym zadaniem do rozwiązania.

Najciekawsza chyba grupa to tytuły rzeczywiście zagadkowe, np.: *Powrót do utraconego rajy* [Raj], *Zmartwychwstaniesz (Droga Krzyżowa dla małych grup)* [Zmartwychwstaniesz], *Skazany na życie* [Skazany], *Droga krzyżowa ludzi* [Ludzi]. Tytuły takie również ukierunkowują interpretację tekstu. Często np. na zasadzie analogii skłaniają do odnoszenia wydarzeń drogi krzyżowej do życia uczestników. To oni właśnie są „skazani na życie”, to oni mają

⁹ Jest to także nawiązanie do popularnej pieśni pasyjnej *W krzyżu cierpienie*.

¹⁰ Cztery ostatnie tytuły pochodzą ze zbioru ks. bp. W. Świerzawskiego; oprócz tytułu pojedynczego tekstu mamy tu tytuł całego zbioru i tytuły jego części. Widoczna jest szczególna skłonność autora do używania tego rodzaju środków.

„zmartwychwstać” i „wrócić do utraconego raju”. Tytuł *Powrót do utraconego raju* wskazuje zatem na ostateczny niejako efekt perlokucyjny wypowiedzi: droga krzyżowa prowadzić ma do nawrócenia, a nawrócenie – do „odzyskania raju”.

Zauważmy, że w niektórych tytułach spotykamy rozmaite gry komunikacyjne (Wojtak 2004: 22; Wojnowska 2008: 29–38) powodujące efekt zaskoczenia, np. naruszenie łączliwości wyrazów (*skazany na życie* zamiast *skazany na śmierć*) czy użycie nietypowego dla dyskursu religijnego słownictwa, jak w tytule *Czternaście przystanków smutnych przed jednym wesołym* [Twardowski]. W tej grze uczestniczą nie tylko wyraz *przystanek* zamiast *stacja*, ale także wyraz *wesoły* – w języku religijnym znacznie częściej używa się leksemu *radosny* (Sieradzka-Mruk 2016: 49). Z kolei intrygujący tytuł *Droga krzyżowa ludzi* pozornie zupełnie nie jest informatywny, ponieważ zdaje się stwierdzać oczywistość, naruszając jedną z maksym konwersacyjnych. Ten zwracający uwagę tytuł jest jednak umotywowany: w tekście mamy polemikę z obiegowymi opiniami o postaci frazermów, np.: „Ludzie mówią dziś: «Nie bądź frajerem», «żyje się tylko raz»” [Ludzi: 97–103]. Takie środki wywołują zaciekawienie, ponadto odbiorca zyskuje satysfakcję z rozwiązania zagadki albo znalezienia źródła aluzji czy cytatu.

Nowsze tytuły mają także bardziej urozmaiconą strukturę składniową. Wśród tytułów już cytowanych oprócz najpopularniejszych zawiadomień mianownikowych (np. *Droga krzyżowa*) spotykamy zawiadomienia określnikowe (*Od zwyczajności do nadzwyczajności*, *Przez śmierć do zmartwychwstania*), oznajmienia (*Poznać głębię tajemnicy*) oraz zdania (*Mińcie się wzajemnie*, *Zmartwychwstańsz*, *W Jego ranach jest nasze zdrowie*) (Pisarek 1967: 70–100).

Omówione zjawiska dobrze wpisują się w tendencje ogólnokulturowe. Jak pisze Maria Wojtak: „Gry komunikacyjne aktywizujące czytelnika, dające mu satysfakcję z rozszyfrowania aluzji i zagadek, pokazujące siłę mówienia metaforycznego i demaskatorską moc ironii, służą zjednaniu odbiorcy” (Wojtak 2015: 66). Z kolei Iwona Loewe pisze o „ekspansywnej funkcji fatyczej”, co polega na tym, że „współczesny odbiorca tekstów kultury coraz ekspansywniej zapraszany jest do ich odbioru” (Loewe 2007: 9–10). Trzeba mocno podkreślić, że zjawiska te znane są z badań nad prasą, literaturą piękną czy reklamą, ale można je również zauważyć w tekstach tzw. nowej ewangelizacji, gdzie wyraźnie widać dążenie do przyciągnięcia ludzi ochrzczonych, którzy odeszli od Kościoła.

Jak pisze Henryk Markiewicz, „w technice tytułowania ujawniają się cztery krzyżujące się z sobą tendencje: powiedzieć o utworze dużo lub mało, powiedzieć w sposób niezwykły lub właśnie zwyczajny” (Markiewicz 1998: 20). Zatem możemy podsumować: na początku XX wieku dominują tytuły długie, bezpośrednio informujące o zawartości tekstu, a także perswazyjne, m.in. przez wykorzystanie leksyki wartościującej eksplicytnie. Stopniowo ustępują one lakonicznym określeniom gatunkowym w funkcji tytułu: tytuły typu *Droga krzyżowa* pojawiają się w całym badanym okresie, ale szczególnie często w dwudziestoleciu międzywojennym i później aż do Soboru Watykańskiego II. W najnowszym okresie posoborowym pojawia się wiele tytułów mających wzbudzić zaciekawienie odbiorcy, zagadkowych, niekiedy opartych na metaforach i aluzjach, wykorzystujących gry komunikacyjne. Są one także, jak wspomniano, urozmaicone składniowo, przybierając niekiedy – oprócz najczęstszych zawiadomień mianownikowych – postać zdań oraz oznajmień.

Na tytuł czasami wypływa forma wydania: najbardziej stereotypowe są tytuły w modlitewnikach, a najciekawsze – w autorskich zbiorach dróg krzyżowych, ale od tej zasady są wyjątki. Wiąże się to z faktem, że w tomach zbierających teksty tego nabożeństwa nie ma potrzeby stosowania przy każdym tekście określenia genologicznego *droga krzyżowa* – zwykle informacja taka pojawia się w tytule lub podtytule całej antologii.

W całym badanym okresie tytuły spełniają funkcje informatywną i impresywną (a dokładniej: perswazyjną), obecnie także funkcję fatyczną, która jednak służy funkcji perswazyjnej. Perswazyjność była szczególnie nasiloną na początku i końcu badanego okresu.

Okazuje się więc, że również do tekstów nabożeństw odnosi się znane powiedzenie *książka szuka czytelnika* (Loewe 2007: 22), można zauważyć jednak wielką różnorodność sposobów zdobywania przychylności odbiorcy oraz ich zależność od przemian kulturowych.

Materiały źródłowe

[Agn.], 1938, *Droga krzyżowa dla dusz wewnątrznie cierpiących (w duchu wynagrodzenia)*, Kraków.

[Albert], 1990, *Droga krzyżowa* (W zjednoczeniu ze św. Bratem Albertem). – *Módlmy się ze świętym Bratem Albertem. Modlitwy i pieśni ku czci świętego Brata Alberta Chmielowskiego*, Kraków, s. 43–49.

- [Aniół], 1902?¹¹, *Droga Krzyża Jezusowego to jest nabożeństwo, które kiedy kto nabożnie odprawi, otrzyma te odpusty, które otrzymują nawiedzający miejsca św. w Jeruzalem. – Aniół Stróż chrześcijanina katolika. Zbiór modłów i pieśni służący dla dusz pobożnych. Z dodatkiem nieszpórów i pieśni łacińskich*, Grudziądz, s. 345–388.
- [Berlin], 1880?, *Droga Krzyżowa do nieba wiodąca*, Berlin.
- [Bezrobotny], 2003, Ważny T., *Droga krzyżowa bezrobotnego. – Tenże, Pójdę z Tobą drogą krzyża*, Kraków, s. 58–69.
- [Bochnia], 1900, *Droga Krzyżowa ułożona przez św. Leonarda de Porto Mauricio, które to nabożeństwo corocznie w kolizeum w Rzymie uroczyście się obchodzi*, Bochnia.
- [Brewiarzyk], 1912?, *Droga Krzyżowa czyli Stacje Męki Pańskiej. – Brewiarzyk terycarski kieszonkowy*, [b.m.w.], s. 304–317.
- [Buryła] W., 2013, *Od zwyczajności do nadzwyczajności. Droga Krzyżowa*, [online:] www.opoka.org.pl (dostęp: 15.03.2013).
- [Chory] Ważny T., 2008, *Droga krzyżowa chorego. – Oto choruje ten, którego kochasz. Modlitwy i rozważania dla chorych*, Kraków, s. 49–57.
- [Cierpicka] M., 1994, *Droga krzyżowa z udziałem dzieci. – Droga krzyżowa. Duchowość nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów polskich*, red. J. J. Kopeć, Niepokalanów, s. 317–320.
- [Chmiel] J., 2006, *Akademicka droga krzyżowa ulicami starego Krakowa*, Kraków.
- [Duda] M., 2005, *Droga Krzyżowa z Janem Pawłem II*, [online:] www.liturgia.wiara.pl (dostęp: 15.03.2013).
- [Dziewiecki] M., 2013, *Rozważania Drogi Krzyżowej. Miłość, która zaskakuje*, [online:] www.oat.com.pl (dostęp: 15.03.2013).
- [Fedorowicz] T., 2013, *Rekolekcyjna Droga Krzyżowa*, [online:] www.modlitwawiekow.pl (dostęp: 15.03.2013).
- [Fornal] A., 2013, *Przez śmierć do zmartwychwstania*, [online:] www.opoka.org.pl (dostęp: 15.03.2013).
- [Franciszkanie], 1916, *Droga Krzyżowa w 14 stacjach ułożona dla pożytku wiernych*, Kraków.
- [Gorzandt] A., 1994, *Wstanę i pójdę do Ojca. – Droga krzyżowa. Duchowość nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów polskich*, red. J. J. Kopeć, Niepokalanów, s. 69–74.
- [Jura] J., *Droga Krzyżowa dla cierpiących, Droga Krzyżowa XX*, [online:] www.drogakrzyzowa.kapucyni.pl (dostęp: 15.03.2013).
- [Kapłanów], 1937?, *Droga Krzyżowa dla kapłanów*, Kraków.

¹¹ Bardzo często, szczególnie w starszych modlitewnikach, pomijano datę wydania (czasami także miejsce lub inne dane). Zwykle można jednak ustalić przybliżoną datę na podstawie zamieszczonej w modlitewniku tablicy świąt ruchomych albo daty imprimatur.

Przemiany tytułów nabożeństwa drogi krzyżowej w XX wieku

AGNIESZKA SIERADZKA-MRUK

- [Katolo] A., 2013, *Droga krzyżowa naszych czasów*, [online:] <http://th-www.if.uj.edu.pl/~gierula/Parafia/Rekolekcje/wpost99/viaxy.htm> (dostęp: 15.03.2013).
- [Kiersnowski] K., 1926, *Przez Gólgotę ku udoskonaleniu*, Kraków.
- [Koloseum], 2013, Jeśli ziarno pszenicy nie obumrze... Droga Krzyżowa. – *Koloseum 2005*, [online:] www.mbgk.info/lit/wp/droga.html (dostęp: 15.03.2013).
- [Konających], 1933, XII. Nabożeństwo Drogi Krzyżowej (Za konających). – Tomanek R., Trombala F., *Królewska Droga Krzyża. 12 Nabożeństw Drogi Krzyżowej*, Cieszyn, s. 179–185.
- [Konformistów], 2013, *Droga krzyżowa I (konformistów...)*, [online:] wielkipost.award-space.com (dostęp: 15.03.2013).
- [Korża] H., *Droga krzyżowa w intencji trzeźwości narodu*, [online:] www.oat.com.pl (dostęp: 15.03.2013).
- [Ludzi], 2003, Ważny T., *Droga krzyżowa ludzi*. – Tenże, *Pójdę z Tobą drogą krzyża*, Kraków, s. 96–103.
- [Łuków], 1920, *Droga Krzyżowa okropnej męki Chrystusa Pana dla Okupu Narodu Ludzkiego krwawymi śladami utorowana przez Stolicę Apostolską Duszom prawowiernym do zbawiennej uwagi w XIV. Tajemnicach podana*, Łuków.
- [Maryja], 2013, *Droga krzyżowa z Maryją*, [online:] www.dominikanie.com (dostęp: 15.03.2013).
- [Mądrość], 2013, Staniek E., *Modlitwa o mądrość. Droga Krzyżowa XIII*, [online:] www.drogakrzyzowa.kapucyni.pl (dostęp: 15.03.2013).
- [Męża], 2003, Ważny T., *Droga krzyżowa męża i ojca*. – Tenże, *Pójdę z Tobą drogą krzyża*, Kraków, s. 26–37.
- [Miłujcie], 2013, *Droga Krzyżowa „Miłujcie się wzajemnie”*, [online:] www.dominikanie.com (dostęp: 15.03.2013).
- [Nadzieja], 2013, Świerzawski W., *Droga wiary, nadziei i miłości*. – Tenże, *Odgadnąć krzyż. Drogi krzyżowe*, Sandomierz, s. 90–97.
- [Nowe], 2013, *Droga Krzyżowa X. Nowe stacje Drogi Krzyżowej*, [online:] www.dk.homilie.org (dostęp: 15.03.2013).
- [O Krzyżach], 2013, *Droga Krzyżowa o Krzyżach i Kapliczkach przydrożnych*, [online:] www.dominikanie.com (dostęp: 15.03.2013).
- [O uczynkach], 2013, *Droga Krzyżowa o uczynkach Bożego Miłosierdzia co do duszy i ciała*, [online:] www.maliryceze.koszalin.opoka.org.pl (dostęp: 15.03.2013).
- [Piotrowski] P., 2008, *Droga Krzyżowa dla obrażonych na Kościół*, Kraków.
- [Pokój], 2013, Staniek E., *Modlitwa o pokój. Droga Krzyżowa XII*, [online:] www.drogakrzyzowa.kapucyni.pl (dostęp: 15.03.2013).
- [Prawdy], 2013, *Droga Krzyżowa III (Prawdy)*, [online:] www.dk.homilie.org (dostęp: 15.03.2013).
- [Przepraszająca], 2003, Ważny T., *Droga krzyżowa przepraszająca*. – Tenże, *Pójdę z Tobą drogą krzyża*, Kraków, s. 70–77.

- [Poznań], 1844, *Droga Krzyżowa albo nabożeństwo do męki Chrystusowej na czternaście Stacyi albo miejsc podzielone: To jest od domu Pilatowego aż do Grobu Pańskiego; Temiż samemi Odpustami Które otrzymują nawiedzający miejsca święte w Jeruzalem uprzywilejowane do Kościoła Poznańskiego Franciszkańskiego wprowadzone Roku Pańskiego 1752*, Poznań.
- [Pierw. Pt.], 2013, *Droga Krzyżowa na Pierwszy Piątek Miesiąca*, [online:] www.dominikanie.com (dostęp: 15.03.2013).
- [Rachunek], 2012, *Droga krzyżowa (z rachunkiem sumienia)*. – *Modlitewnik dla kobiet*, oprac. M. Rogalska, Kraków, s. 185–191.
- [Raj], 2013, Świerzawski W., *Powrót do utraconego raj*. – Tenże, *Odgadnąć krzyż. Drogi krzyżowe*, Sandomierz, s. 286–297.
- [Rozmowa], 1948?, *Rozmowa młodej duszy z Jezusem. Droga krzyżowa*, Wrocław.
- [Rzeszów], 1844, *Droga Krzyża temi co i w Jeruzalem odpustami od ojców świętych papieżów zbogacona dla pobożnych Chrześcijan w Kościołach braci mniejszych rekolektów prowincyi c.k. Galicyj za pozwoleniem Zwierzchności Duchownej przez X. M. P. R. G. J. Poprawnie Przedrukowana w Rzeszowie drukiem i nakładem Franciszka Skielskiego*, Rzeszów.
- [Skazany], 1994, Wider D., Skazany na życie. – *Droga krzyżowa. Duchowość nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów polskich*, red. J. J. Kopeć, Niepokalanów, s. 393–397.
- [Solak] J., 2013, *Droga krzyżowa*, [online:] www.akdwp.pl (dostęp: 15.03.2013).
- [Starość], 2013, Staniek E., *Prośba o łaskę dobrego wykorzystania starości. Droga Krzyżowa XVIII*, [online:] www.drogakrzyzowa.kapucyni.pl (dostęp: 15.03.2013).
- [Stryczek] J., 2011, *Korporacyjna droga krzyżowa*, [online:] www.rp.pl/arttykul/646730.html (dostęp: 15.03.2013).
- [Szkocja], 1943, *Królewska Droga Krzyża*. – *Droga Krzyżowa i Gorzkie Żale*, Kirkcaldy, s. 1–18.
- [Świerzawski] W., 2013, *Odgadnąć krzyż. Drogi krzyżowe*, Sandomierz.
- [Święci], 2013, *Droga Krzyżowa „Z polskimi Świętymi”*, [online:] www.dominikanie.com (dostęp: 15.03.2013).
- [Tajemnica], 2013, Świerzawski W., *Poznać głębię tajemnicy*. – Tenże, *Odgadnąć krzyż. Drogi krzyżowe*, Sandomierz, s. 242–251.
- [Tomanek] R., [Trombała] F., 1933, *Królewska Droga Krzyża. 12 Nabożeństw Drogi Krzyżowej*, Cieszyn.
- [Trzec. Tys.], 2013, *Droga Krzyżowa Trzeciego Tysiąclecia*, [online:] www.dominikanie.com (dostęp: 15.03.2013).
- [Trzeźwość], 1994, *Droga krzyżowa dla młodzieży o trzeźwość narodu polskiego*. – *Droga krzyżowa. Duchowość nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów polskich*, red. J. J. Kopeć, Niepokalanów, s. 280–291.

- [Twardowski] J., 2002, Czternaście przystanków smutnych przed jednym wesołym. – Tenże, *Patyki i patyczki*, Warszawa, s. 82–97.
- [Ustają], 2013, Świerzawski W., Za tych, co ustają w drodze. – Tenże, *Odgadnąć krzyż. Drogi krzyżowe*, Sandomierz, s. 58–62.
- [Uwielbienie], 2003, Ważny T., Droga krzyżowa z uwielbieniem Jezusa obecnego w świecie. – Tenże, *Pójdę z Tobą drogą krzyża*, Kraków, s. 18–25.
- [Wadowice 1901], *Stacye Jerozolimskie, czyli droga krzyżowa*, Wadowice.
- [Wadowice 1903], *Droga Krzyżowa Zbawiciela świata Jezusa Chrystusa czyli Stacye rzymskie podług od stoletnych*, Wadowice.
- [Ważny] T., 2003, *Pójdę z Tobą drogą krzyża*, Kraków.
- [Węgrzyniak] W., 2020, *Droga krzyżowa epidemii*, [online:] <https://blog.gosc.pl/ksWojciechWegrzyniak/2020/03/27/Droga-krzyzowa-epidemii> (dostęp: 02.04.2020).
- [Wiara], 2013, Staniek E., *Panie, przymnóż nam wiary. Droga krzyżowa XVII*, [online:] www.drogakrzyzowa.kapucyni.pl (dostęp: 15.03.2013).
- [Wilno], 1849, *Droga Krzyża Jezusa Chrystusa od domu Pilata na Górę Kalwaryi aż do Grobu Świętego, czternaście XIV stacyj w sobie zawierająca*, Wilno.
- [Wincencja], 2013, s. Wincencja, *Droga krzyżowa 21. Przez mękę do zmartwychwstania*, [online:] www.drogakrzyzowa.kapucyni.pl (dostęp: 15.03.2013).
- [Władza], 2003, Ważny T., Droga krzyżowa człowieka, który ma władzę (ministra, dyrektora, kierownika, przełożonego zakonnego i tym podobnych chrześcijan). – Tenże, *Pójdę z Tobą drogą krzyża*, Kraków, s. 48–57.
- [Współwina], 2013, *Droga Krzyżowa o współwinie, strachu i obojętności*, [online:] www.dominikanie.com (dostęp: 15.03.2013).
- [Zdrowaś], 1948?, *Droga Krzyżowa czyli Stacje Męki Pańskiej. – Zdrowaś Maria. Obszerny zbiór nabożeństw i pieśni na wszystkie uroczystości kościelne w roku i modlitwy na każdy dzień tygodnia dla płci obojga*, Częstochowa, s. 220–246.
- [Zdrowie], 2013, Świerzawski W., W Jego ranach jest nasze zdrowie. – Tenże, *Odgadnąć krzyż. Drogi krzyżowe*, Sandomierz, s. 34–40.
- [Zjednoczenie], 1994, *Droga krzyżowa o zjednoczenie chrześcijan. – Droga krzyżowa. Duchowość nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów polskich*, red. J. J. Kopeć, Niepokalanów, s. 107–112.
- [Zmartwychwstanie], 1994, Wider D., *Zmartwychwstanie (Droga Krzyżowa dla małych grup). – Droga krzyżowa. Duchowość nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów polskich*, red. J. J. Kopeć, Niepokalanów, s. 192–194.
- [Żołnierczyk] F., 1994, *Z ojcem Maksymilianem śladami męki Jezusowej. – Droga krzyżowa. Duchowość nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów polskich*, red. J. J. Kopeć, Niepokalanów, s. 231–237.
- [Żony], 2003, Ważny T., *Droga krzyżowa żony i matki. – Tenże, Pójdę z Tobą drogą krzyża*, Kraków, s. 38–47.

Literatura

- Danek D., 1980, *Dzieło literackie jako książka. O tytułach i spisach rzeczy w powieści*, Warszawa.
- Genette G., 1996, Palimpsesty. Literatura drugiego stopnia. – *Współczesna teoria badań literackich za granicą. Antologia*, oprac. H. Markiewicz, t. IV, cz. 2, Kraków, s. 317–366.
- Kopeć J. J., 1994, *Droga krzyżowa. Duchowość nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów polskich*, Niepokalanów.
- Loewe I., 2007, *Gatunki paratekstowe w komunikacji medialnej*, Katowice.
- Makuchowska M., 1994, Zmiany we współczesnym języku religijnym. – *Przemiany współczesnej polszczyzny*, red. S. Gajda, Z. Adamiszyn, Opole, s. 107–112.
- Makuchowska M., 1998, *Modlitwa jako gatunek języka religijnego*, Opole.
- Makuchowska M., 2008, Polski dyskurs religijny. Tradycja i zmiana. – *Język polski w europejskiej przestrzeni kulturowo-językowej*, red. S. Gajda, Opole, s. 283–374.
- Markiewicz H., 1998, Tytuły dzieł literackich. – *Tenże, Zabawy literackie*, Kraków, s. 11–32.
- Pisarek W., 1967, *Poznać prasę po nagłówkach! Nagłówek wypowiedzi prasowej w oświeceniu lingwistycznym*, Kraków.
- Sieradzka-Mruk A., 2014, Innowacje gatunkowe współczesnej drogi krzyżowej. – *Bogactwo współczesnej polszczyzny*, red. P. Żmigrodzki, S. Przęczek-Kisielak, Kraków 2014, s. 309–316.
- Sieradzka-Mruk A., 2016, „*Radość i nadzieja, smutek i trwoga*” w nabożeństwie drogi krzyżowej. *Wybrane aspekty ewolucji dyskursu religijnego w XX wieku na przykładzie leksyki dotyczącej uczuć*, Kraków.
- Wojnowska J., 2008, Cechy i funkcje tytułu w tekście publicystycznym na przykładzie felietonów J. Hennelowej i J. Podsiadły, „*Język Polski*”, LXXXVIII, z. 1, s. 29–38.
- Wojtak M., 2004, *Gatunki prasowe*, Lublin.
- Wojtak M., 2008, Wzorce gatunkowe wypowiedzi a realizacje tekstowe. – *Polska geneologia lingwistyczna*, red. D. Ostaszewska, R. Cudak, Warszawa, s. 353–361.
- Wojtak M., 2015, Przejawy mody w sposobie kształtowania informacyjnych gatunków prasowych. – *Taż, Rozłożone gazety. Studia z zakresu prasowego dyskursu, języka i stylu*, Lublin, s. 63–80.

Changes in the titles of Stations of the Cross in the 20th century

Titles are regarded as part of the delimitation frame and, therefore, as part of the structural aspect of the genre of Stations of the Cross. The purpose of the paper

is to describe changes that took place during the 20th century, which was a period of particularly turbulent changes in the religious discourse. The study is based on material of about 200 texts dealing with this religious service, published between the beginning of the 20th century and the present day. Throughout the last century, the most common title was the simple genological term 'Stations of the Cross'. At the beginning of the analyzed period, however, also longer titles, extensively informing about the content of the text, were fairly frequent. At the same time, they were also persuasive titles, because of the use of explicitly valuating lexis. Those titles gradually gave way to the use of laconic genological names as titles. After the Second Vatican Council, there were many variants of the service adapted to different audiences and various communication situations, which was reflected in the titles. Recently a new type of titles has appeared, whose purpose is to attract attention of the recipient. They are often based on puzzles, contrast, allusions, etc. Consequently, the receiver gets satisfaction from deciphering a puzzle or finding the source of the given quote or allusion. These phenomena are well-known in studies on language of the press, fiction and advertising, but – at the same time – this overlaps with current trends in the so-called new evangelization. In the entire period studied, the titles played an informative and impressive (or more precisely: persuasive) function. Persuasiveness intensified particularly at the beginning and towards the end of the analyzed period.

Key words: *titles, speech genre, Stations of the Cross, religious language*

